

**МОЛОДІЖНИЙ РУХ В УКРАЇНІ НА ЗЛАМІ 80-х – 90-х РОКІВ ХХ ст.:
ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

О Муравський О., 2006

Проаналізовано загальні тенденції, передумови відновлення та розгортання молодіжного руху України в період перебудови, процес створення та діяльності найвпливовіших молодіжних громадсько-політичних організацій, основні напрями роботи партії з молоддю.

The're have been analysed the general tendencies, preconditions of restoring and expanding of the Ukrainian youth movement in the reconstruction period, the process of creation and activity of the most influential youth social-political organizations the main trends of the party's work with the young.

Постановка та актуальність проблеми. У 1985 році, після обрання М.С. Горбачова генеральним секретарем ЦК КПРС, в країні оголошується початок політики "гласності" та "перебудови", завдяки чому створюються оптимальні умови для відновлення молодіжного руху. "Перебудовчі процеси" знаходили підтримку у населення, незважаючи на те, що в УРСР їх стримувала партноменклатура, очолювана першим секретарем ЦК КПУ В. Щербицьким. Тому до середини 1987 року якісно нових змін, пов'язаних з демократизацією суспільного життя, свободою слова, скасуванням ідеологічної цензури в Україні, не було помітно. Це відбилося й на розгортанні молодіжного руху, який до середини 1980-х років розвивався в культурологічному напрямку, і лише з пожвавленням суспільно-політичного життя набирає політичного забарвлення. Розвиток молодіжного руху другої половини 80-х – початку 90-х років ХХ ст. і є темою цього дослідження.

Молодь завжди була в авангарді усіх суспільно-політичних процесів. Це підтвердила і "Помаранчева революція", де перемога опозиційних сил багато в чому залежала від позиції молоді. Подібна ситуація склалася і на зламі 1980–1990-х років, коли за активної підтримки молоді опозиції вдалось домогтись незалежності України. Тому виникає необхідність проаналізувати витоки молодіжного руху в Україні, його форми та методи роботи, тенденції розвитку, коло проблем, вирішення яких домагалась молодь.

Аналіз попередніх досліджень. Перші наукові роботи, що стосуються проблем молодіжного руху, з'явилися ще в період перебудови, серед яких слід виділити дослідження А. Кузана, В. Громова. Із здобуттям Україною незалежності поживається інтерес до молодіжної тематики. У дослідженнях О. Стояна, Р. Вентке, І. Коляки здійснюються спроби проаналізувати причини появи неформальних об'єднань, їх значення в умовах перебудови, прослідковано їх діяльність. Проте здебільшого молодіжний рух не є предметом спеціального дослідження авторів і згадується лише в узагальнюючих роботах з історії України О. Гараня, А. Камінського, А. Русначенка, О. Бойка.

Виклад основного матеріалу. Серед суспільно-політичних рухів УРСР у 80-х роках ХХ ст. особливо стрімко відновлювався і розвивався молодіжний рух як одна із складових частин суспільно-політичного руху – єдина соціальна організація, яка може об'єднати людей різного політичного спрямування для досягнення певних цілей [12, с. 312].

Період політизації молодіжного і, особливо, студентського середовища (1985–1991 рр.) умовно можна поділити на два етапи:

1. "Неформальний", або "клубно-гуртовий" – від проголошення М. Горбачовим політики "гласності" та "перебудови" до часу створення Студентського Братства Львова. Своєю діяльністю особливо виділяються такі молодіжні організації, як "Товариство Лева" та "Громада".

2. "Самодіяльний" (весна 1989 р. – літо 1991 р.) – від створення Студентського Братства Львова до проголошення незалежності України. Це період поступового переходу від молодіжних вимог до антикомуністичних виступів.

Е. Гіденс виділяє чотири типи суспільно-політичних рухів [12; с. 311]:

1. Трансформативні рухи – спрямовані на радикальні зміни в суспільствах, частиною яких вони є.
2. Реформативні рухи – пов'язані з певними перетвореннями в суспільстві і спрямовані на зміну лише

деяких сторін існуючого суспільного порядку.

3. Рухи порятунку – ставлять за мету звільнити людей від таких життєвих шляхів, які розцінюються як гріховні.

4. Альтернативні рухи – спрямовані на досягнення часткових індивідуальних змін.

Молодіжний рух другої половини 1980-х років в УРСР розвивався як трансформативний рух, оскільки передбачав вирішення не лише молодіжних проблем, а й проблем загальнодержавного значення.

Згідно з концепцією С. Вятра про розвиток суспільно-політичного руху, кожен рух проходить певні стадії свого розвитку [12, с. 312–313]. Так, на першій стадії створюються передумови виникнення руху. У другій половині 1980-х років в УРСР склалися сприятливі передумови для розгортання молодіжного руху, оскільки:

по-перше, в умовах "гласності" та "перебудови" відбувається духовне відродження суспільства, піднесення національної свідомості. Все частіше громадськістю порушуються питання стану української мови, культури, пошквлюється релігійне життя, що мало свій відбиток і на молодь;

по-друге, розвитку молодіжного руху сприяли новостворені організації різноманітного політичного спрямування, які намагалися залучитися підтримкою молоді, утворюючи свої молодіжні підрозділи. Так, вже до червня 1989 року кількість неформальних організацій зросла в УРСР до 47 тисяч. Найбільш численними були суспільно-політичні (6957), екологічні (1946) та культурно-історичні (1460) товариства [2; 56];

по-третє, погіршення соціально-економічного становища молоді внаслідок економічної кризи другої половини 1980-х років вплинуло на поширення невдоволення в молодіжному середовищі. У листопаді–грудні 1990 року Науково-дослідний центр проблем молоді ЦК ЛКСМУ (МДС) провів опитування представників різних категорій молоді Полтавської, Херсонської, Запорізької, Львівської областей та Києва за спеціальною анкетою "У світлі політики". Їх висновки були невтішними: "Рівень задоволеності молоді станом справ у республіці своїм становищем стрімко падає до нульової позначки. Так, повністю задоволені економічною ситуацією, забезпеченістю продовольством і промтоварами, екологічною обстановкою, захистом прав людини тощо лише три з кожних ста опитаних". До 77 % опитаних вважали, що за роки перебудови жодна із сторін життя суспільства не поліпшилась [11, с. 66];

по-четверте, політика "гласності" та "демократизації" сприяла занепаду комсомолу, який не витримував конкуренції молодіжних неформальних товариств. Як зазначалося на VIII пленумі ЦК ЛКСМУ: "Проблема в тому, що комсомол безнадійно відстає від політичних запитів студентів. Питання мови, символіки, виборів попервах вирішуються неформалами, а вже потім – комсомольцями. А в результаті – зниження кількісного і якісного складу вузівського комсомолу" [14, с. 2]. У 1989 році ЛКСМУ відзначала своє 70-ти річчя. У вітальній телеграмі ЦК КПУ, видаючи бажане за дійсне, заявляв: "Комсомол і сьогодні зберігає своє значення політичного авангарду молоді" [7, с. 1]. Проте це не відповідало дійсності. Так, станом на 1 січня 1991 року комсомол УРСР мав у своєму складі лише 4 млн. 63 тис. чол. Тільки за 1990 рік організація стала меншою на 1 млн. 30 тис. чол. [10, с. 2];

по-п'яте, криза середньої та вищої школи змушувала молодь виходити на вулиці і домагатися вирішення власних наболілих проблем. Так, практично не виконувалася постанова №328 Ради Міністрів СРСР та ЦК ВЛКСМ від 13 березня 1987 року "Про заходи щодо покращання матеріальних і житлових умов аспірантів, студентів і тих, хто навчається в середніх спеціальних навчальних закладах". Видатки із держбюджету на освіту не зростали в СРСР із 1950 року і становили 6,2 %, тоді як в США та ФРН – 12 %, Японії – 10 % (за цей період збільшилися втричі) [1, с. 3]. Загалом на підготовку одного студента в СРСР використовувалось коштів в 4,7 раза менше ніж в Японії, в 5,4 раза менше ніж в США, та в 5,8 раза менше ніж у Великобританії [19, с. 4].

Основним наслідком другої стадії розвитку суспільно-політичного руху (артикуляція політичних прагнень) є організаційне оформлення організацій, поява певних програмних документів.

Так, вже 19 жовтня 1987 року в клубі Львівського лісотехнічного інституту відбулися установчі збори "Товариства Лева" – молодіжної організації, члени якої зосередились на культурологічній роботі: відбудові пам'яток культури, проведенні екологічних та етнографічних експедицій тощо. Серед засновників Товариства, слід виділити Львівське відділення Українського фонду культури, Львівський міськом комсомолу, Товариство охорони пам'яток історії та культури і Товариство охорони природи. Згодом, після утворення Народного руху України за перебудову, акції товариства стали носити більше політичний характер, ніж культурницький.

Навесні 1988 року у Київському державному університеті студенти фізичного факультету утворили одну з перших в СРСР опозиційну до влади студентську організацію – "Громада". В своїй діяльності громадівці переймалися не тільки питаннями екології, мовно-культурної проблематики, а висували і політичні вимоги, в яких вимагали економічного суверенітету для України, усунення В. Щербицького з посади першого секретаря ЦК КПУ, скасування привілеїв для партійної номенклатури тощо. Їх активна діяльність не залишилась поза

увагою керівництва університету і вже на початку 1989 року товариство змушене було припинити свою діяльність через тиск адміністрації вузу.

Організації, створені протягом цього періоду, відзначались слабкою матеріальною та фінансовою базою, невеликою чисельністю. Якщо діяльність товариства виходила за рамки офіційно дозволеного, на неї чинився тиск з боку компартійних і комсомольських структур, який полягав в критичних виступах в республіканській та місцевій пресі, переслідуванні найбільш активних учасників організації, створенні альтернативних товариств.

З початком 1989 року, завдяки поживленню суспільно-політичного життя в країні, розгортанню перебудовних процесів, створенню політичних партій та громадських організацій молодіжний рух постав на якісно новий рівень.

25 травня 1989 року в приміщенні обкому комсомолу відбулась, установча конференція Львівського Студентського Братства, на якій були прийняті статут, програма, звернення до студентів України та обрана Координаційна Рада, яку очолив Д. Малярчук (студент історичного факультету Львівського університету). Основна мета товариства – "забезпечення активної участі студентів в докорінному оновленні суспільства, відстоюванні їхніх конституційних прав і інтересів, формуванні демократичної народної інтелігенції" [15]. На момент створення Студентське Братство разом з активними членами товариства і так званими "співчуваючими" могло налічувати приблизно 1,5 тис. членів [5].

Братство мало власні друковані органи. Органом міської організації Студентського Братства була газета "Братство" (редактор – Ю. Лобан). Вже літом 1989 року осередки товариства діяли в медичному, політехнічному, лісотехнічному, поліграфічному інститутах, університеті, Інституті прикладного і декоративного мистецтва, музично-педагогічному училищі та технікумі промавтоматики [3, с. 2]. Братство брало участь і в Установчому з'їзді Народного руху України за перебудову 8–10 вересня 1989 року. Їх організацію представляв Маркіян Іващишин (заступник голови Студентського Братства).

27 вересня 1989 року в Києві було створено ініціативну групу Української Студентської Спілки (УСС) [16, с. 1]. Такі ж ініціативні групи згодом утворились у Дніпропетровську, Дніпродзержинську, Одесі, Тернополі та інших містах.

Установчий з'їзд УСС відбувся 8–9 грудня в приміщенні Київського університету. Більшість на ньому становили кияни (63 студенти з дев'яти вузів) та львів'яни (49 студентів від 6 вузів). Значно менше делегатів від Харкова (шість студентів від 1 вузу), Донецька (4 студенти від одного вузу) [20, с. 2]. У роботі з'їзду брали участь і багато політичних діячів, зокрема І. Драч, Ю. Бадзьо, М. Горинь.

Розбіжності, що виникли у поглядах на структуру майбутньої організації, призвели до розколу і утворення двох організацій, власне Української студентської Спілки та Конфедерації студентів України. Більшість новостворених політичних партій також мали у своїй структурі молодіжні формування. Найбільш впливовими і чисельними були молодіжні організації при Українській християнсько-демократичній партії ("Пласт"), Українській національній партії ("Січ"), Українській республіканській партії (Спілка незалежної української молоді (СНУМ) [8, с. 45–48].

Для захисту своїх інтересів перед владою молодь шукала способів об'єднання. З цією метою 23–24 серпня 1990 року в м. Білий Бор (Польща) проходила перша світова конференція українських молодіжних організацій. Від УРСР у конференції брали участь представники УСС, Студентського Братства, СНУМу, "Товариства Лева", "Пласту". Закордонні делегації були представлені Спілкою незалежної молоді США, Канади, Польщі, "Пласту" США та Польщі.

Підсумкові документи, ухвалені після двох днів напруженої роботи конференції, визнавали необхідним об'єднання зусиль всіх українських молодіжних організацій та діаспори в єдиний рух молоді, налагодження між ними якнайширших контактів [9, с. 58].

Третя стадія розвитку суспільно-політичного руху, згідно з Є. Вятром, передбачає залучення до цього руху нових прихильників шляхом пропаганди і агітації програмних настанов, цілей та методів їх досягнення. Поряд з цим розпочинається діяльність з реалізації завдань суспільно-політичного руху.

Серед політичних акцій молодіжних організацій в УРСР найбільшого розголосу набули дві – акція студентського єднання 20–21 лютого 1990 року та так звана "Студентська революція на граніті".

Акція студентського єднання, що проходила 20–21 лютого 1990 року у вузах Києва, ставила за мету домогтись реорганізації КПРС за територіальною ознакою, припинення переслідування студентів з політичних та релігійних мотивів, забезпечення автономії та екстериторіальності вузів. Студентський страйк завершився арештом активіста УСС В. Чемериса. Спроба пікетувати Київську міську раду з вимогою відпустити студента

завершилась арештом ще 17-ти активістів УСС. Хоч студентські вимоги і не були виконані, однак акцію можна назвати вдалою, оскільки влада, налякана студентськими виступами, пообіцяла збільшити розмір студентських стипендій. "Комсомольська Правда" з цього приводу зазначала: "Серія студентських страйків, які пройшли на Україні в кінці лютого, змусила Мінвуз республіки прийняти рішення, якого студенти добивались протягом останніх п'яти років. У всіх вузах стипендії підвищені до 60-ти карбованців" [18, с. 178].

Свого апогею політична активність молоді досягла наприкінці 1990 року, коли силами Студентського Братства Львова та УСС була організована мирна акція протесту, яка увійшла в історію під назвою "Студентська революція на граніті".

2 жовтня 1990 року представники УСС та Студентського Братства розпочали політичне голодування на площі Жовтневої революції. Акція непокори була добре спланованою, а на площі голодували студенти практично з усієї України, незважаючи на те, що молодіжний рух Сходу і Півдня України розвивався вкрай повільно. Офіційні ЗМІ спочатку взагалі "не помічали" голодуючих студентів, а згодом активно почалась пропагуватись думка про керівну роль Народної Ради у подіях що відбувались на площі Жовтневої Революції. Проте особливістю цієї молодіжної акції якраз і було те, що в її підготовці не брало участі "старше покоління". Один з організаторів голодування О. Доній відзначав: "У 1990 році стала відчутна відмінність у сприйнятті ситуації між молоддю та поколінням старшої формації. Посівши кільканадцять місць у парламенті, демократи помітно заспокоїлись на лаврах хиткого виграшу. Молодь романтизована і піднесена, позбавлена традицій постійного пошуку компромісів з номенклатурою, була налаштована максималістськи" [4, с. 10].

Подія викликала великий резонанс не тільки в СРСР, а й в цілому світі. Світова громадськість з напруженням спостерігала за розвитком подій, не безпідставно побоюючись силового розв'язання конфлікту. Студентські вимоги (припинення повноважень Верховної Ради УРСР і призначення нових виборів; прийняття закону про націоналізацію майна КПУ та ЛКСМУ; не допустити підписання нового союзного договору; проходження військової служби юнаками тільки в межах УРСР; відставка Голови Ради Міністрів УРСР В. Масола) підтримувала більшість населення республіки. За даними Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР з 510 тис. студентів стаціонару вузів республіки в акції непокори взяло участь у різних містах країни майже 100 тис. [17, с. 1].

Під тиском громадської думки, яка була явно на боці студентів, Верховна Рада пішла на створення тимчасової комісії по розгляду вимог голодуючих студентів. Розроблений комісією документ з врахуванням всіх вимог страйкуючих 17 жовтня більшістю голосів було схвалено. 18 жовтня студенти припинили акцію непокори, не підозрюючи, що з їх вимог буде виконана лише одна – відставка Голови Ради Міністрів В. Масола. Радикалізм молоді підштовхував опозицію до активніших дій. Л. Кравчук у своїх спогадах, згадуючи ці події, констатував: "Мешканці України ще восени 1990 року досить голосно заявили про своє небажання жити у великій родині жебраків" [6, с. 230].

Організатори акції (Студентське Братство і УСС) розуміли необхідність зміцнення організаційної структури молодіжного руху, тому з початку 1991 року розпочали переговори про можливість об'єднання двох організацій. Їх підсумком став об'єднавчий з'їзд 30–31 березня 1991 року і утворення Союзу українського студентства (СУС). Головою товариства обрано В. Чемериса. Основними вимогами студентства і надалі залишались підвищення суспільної, політичної, культурологічної та наукової активності молоді. Однак протягом року практично всі філії УСС виходять з Союзу українського студентства (юридично це оформив Третій з'їзд УСС, який відбувся 26–27 вересня 1991 року в Донецьку).

Було б помилково вважати, що партійне керівництво не робило спроб зупинити або принаймні направити у "правильне русло" молодіжний рух, який набирив сили. Крім соціально-економічних аспектів роботи з молоддю, пріоритетними повинні були б стати ще три напрями:

По-перше, політична робота в молодіжному середовищі з пропаганди ідеалів соціалізму. Наголошувалось на діалозі із молоддю, під час якого обґрунтовувалась необхідність соціалістичного шляху розвитку СРСР. В його основу був покладений – колективізм у праці, в організації виробництва і в управлінні суспільними справами, що включало: повну зайнятість; суспільну турботу про хворих та слабких; ефективну допомогу талантам із "низів" тощо [13, с. 8–9].

По-друге, передбачалась активна участь комуністів у реалізації державної політики щодо народної освіти. Оскільки більшість рішень лютого Пленуму ЦК КПРС (1988 р.) з перебудови народної освіти залишалась невиконаною, визнавалась необхідність підтримки середньої та вищої школи, яка перебувала в глибокій кризі, шляхом прийняття закону УРСР "Про освіту". Законом повинні бути передбачені різні типи навчально-

виховних закладів – державні, кооперативні та приватні [13, с. 9–10].

По-третє, відзначалась необхідність вжиття заходів з морального виховання молодого покоління, яке повинно ґрунтуватись на загальнолюдських пріоритетах та цінностях [13, с. 11].

Висновки. В умовах комуністичного, тоталітарного режиму український молодіжний рух по суті не існував, а його розвиток підтримувався молодіжними об'єднаннями діаспори. Ситуація кардинально змінилась в період демократичних перетворень в СРСР, пов'язаних з проголошенням політики "гласності" та "демократизації". Завдяки кращій орієнтації в суспільно-політичній ситуації, розумінні потреб молоді "неформали" перехоплюють ініціативу в офіційної ЛКСМУ, що фактично приводить до її занепаду. Свого апогею молодіжний рух сягнув у другій половині 1990 року, коли молодь власними силами здійснила спробу докорінного оновлення тогочасного суспільства. Із здобуттям Україною незалежності розпочався новий етап у розвитку молодіжного руху, який триває до сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахметов Р. Новая программа развития высшего образования в стране // Львовская правда. – 1989. – 16 сентября.
2. Бойко О. Україна у 1985–1991 рр. Основні тенденції суспільно-політичного розвитку. – К., 2002. – 306 с.
3. Бусол О. Захистить студента братство? // Молодь України. – 1989. – 14 листопада.
4. Доній О. Студентська революція на граніті. – К., 1995. – 132 с.
5. Інтерв'ю автора з М. Івацішиним.
6. Кравчук Л. Маємо те, що маємо. Спогади і роздуми. – К., 2002. – 392 с.
7. Ленинскому Коммунистическому Союзу молодежи Украины // Львовская Правда. – 1989. – 23 июня.
8. Литвин В. Громадсько-політичні формування на Україні: становлення, тенденції розвитку // Під прапором лєнінізму. – 1990. – 23 грудня. – С. 44–55.
9. Литвин В. Молодіжні громадсько-політичні організації // Політика і час. – 1991. – 3 лютого. – С. 53–58.
10. О текущем моменте в ЛКСМУ (МДС) и путях его будущего развития // Комсомольское знамя. – 1991. – 22 января.
11. Потєхін О., Шаповалов О. За ким піде молодь? // Політика і час. – 1991. – 6 квітня. – С. 66–68.
12. Політологія: Навч. посібник / За ред. О.І. Семківа. – Львів, 1993.
13. Сисоєва С. Йти до молоді // Політика і час. – 1991. – 5 квітня. – С. 8–11.
14. Соціально-економічні та громадсько-політичні проблеми студентства і завдання комітетів комсомолу для їхнього вирішення // Молодь України. – 1990. – 21 лютого.
15. Статут Студентського Братства (архів автора).
16. Студенти створюють спілку // Вибір. – 1989. – №9.
17. Тараненко В. Переможців не судять // Літературна Україна. – 1990. – 25 жовтня.
18. Тисяча років української суспільно-політичної думки. В 9-ти т. – К., 2001. – Т. 9. – С. 166–194.
19. Унгурян О. А от аплодисментов воздержимся // Комсомольское знамя. – 1989. – 5 декабря.
20. Унгурян О. Студенти, объединяйтесь! // Комсомольское знамя. – 1989. – 10 декабря.

Наталія Олійник

Львівський банківський інститут Національного банку України

ГЕНДЕРНА ТЕОРІЯ ТА ПОЛІТИКА – ОДИН ІЗ АСПЕКТІВ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

О Олійник Н., 2006

Досліджено тему застосування гендерного підходу у навчальних курсах соціально-гуманітарного циклу, акцентовано увагу на необхідності висвітлення феміністичної ідеології та гендерної теорії в